

SZÁLA ERZSÉBET

Ipar és iparosok Pápán – Kreizer József és szabadalma

Pápán nemzedékről nemzedékre öröklődött több iparos mesterség, mint például a fazekasság, a kékfestés, a pipakészítés és a kályhakészítés. A kályhakészítők generációi között kiemelkedő a Kreizer család. Ifj. Kreizer József cserépkályhakészítő szabadalma volt a „Fluxura” betét, amellyel 50%-os tüzelőanyag-megtakarítást tudtak elérni. A család jelentősen hozzájárult adományaival a város életéhez.

Vannak világot átformáló találmányok, szabadalmak, és vannak apró, inkább az ember kényelmét, adott szakmák, közösségek fejlődését, egyes települések, városok polgárainak életmódját befolyásoló szabadalmak.

A technikatörténet és a helytörténet, az ipartörténet kutatása szerves, egymásra épülő munkát jelent, mint pl. Pápa múltjának kutatása esetében is.

A 18-19. század folyamán iparosodó Pápa városban számos mesterséget űztek a céhekbe tömörülő mesterek, legények, segédek. A legfontosabb mesterségek a csapó, az irhás, a szűcs, a varga és a posztóverő, a csizmadia, a szabó, a csontgombkészítő, a kapcakötő mesterségek voltak. Nagy volt a kereslet a tímárok és a kékfestők termékei iránt.

Az 1830-as években Pápán a kézműiparosok számát mintegy ezerre becsülték. Ők termékeikkel – vásárookra járván – az egész régió szükségleteit kielégítették.

A gyáripar kialakulása során a 19. század első felében létrejött a kőedénygyár, a pipagyár, a téglagyár, a szivargyár, a papírmalom, a posztó- és szövetgyár.

Pápa legjelentősebb ipara a malomipar volt.

A város a 19. század első felében a Dunántúl második legjelentősebb városa volt. A hatvanas években azonban – Sopronhoz hasonlóan – sokat veszített lehetőségeiből, jelentőségéből. A térségben Győr és Szombathely volt képes a dinamikus gazdasági fejlődésre, elsősorban vasúti csomóponttá válásuk következtében.

A századfordulón sorra alakultak új üzemek: a cementgyár, a dohánygyár, a Perutz szövőgyár, a közvágóhid és a műtrágyagyár. Az ipar és a kereskedelem fellendülése megnövelte a lakosság számát, hiszen tisztviselők, vállalkozók, munkások jöttek Páparra. A népességnövekedést elsősorban a bevándorlás okozta. A lakásszükséglet kielégítésére felgyorsult a lakások építésének üteme, s új városrészek alakultak.

1900-ban az iparral foglalkozók száma Pápán összesen 3182 fő volt, a város lakosságának 18,2 %-a.

A városban jelentősek voltak az agyag felhasználására épülő iparok, hiszen a városban és környékén a föld főleg agyagos képződményekből állt.

Ez a helyi adottság segítette elő a fazekas és kályhás mesterség létrejöttét, virágzását.

Az első települések Agyaglik és Udvarsoka voltak, ezekből alakult ki a későbbi város.

A fazekas mesterség őseit a gerencserek munkája jelentette, majd a fazekas iparágából alakult ki a századfordulóra a cserépkályha-gyártás.

A jó agyaglelőhelyek biztosították a fazekasok számára a nyersanyagot. A pápai fazekasok szabadalomlevelüket 1650-ben kapták meg. Céhlevelüket, amely 25 cikkelyből állt, ESTERHÁZY FERENC GRÓF 1717-ben megerősítette. A fazekas céh a XVIII. század elején alakult. Nem csak a paraszti háztartások számára szánt edényeket állították elő, hanem készítettek kályhákat is magán- és középületek számára, mint pl. a Református Kollégium részére.

Az 1800-as évek első évtizedeiben 6 fazekas dolgozott, akik letették a polgáresküdt is: BARTAKOVITS JÁNOS (1821), BERTA JÁNOS (1806), KOBZI LÁSZLÓ (1841), PACSAI ISTVÁN (1835), SALAMON JÁNOS (1834) és IFJ. SZILVAY JÁNOS (1845).

A Pápai Ipartestület tagjainak sorában 1886-ban 13 fazekast és kályhást találunk.

A kályhások között – hiszen a fazekasok, kályhások között is nemzedékről nemzedékre öröklődött a mesterség – két jelentős családot találunk: a *Kobzi* és a *Kreizer* családot.

A Kobzi név már 1797-ben feltűnt az anyakönyvekben. 1801-ben született KOBZI LÁSZLÓ, aki fazekasként 1841-ben nyújtotta be kérelmét a polgárjog elnyerésére.

Hat gyermeke közül Károly folytatta a mesterséget. Károlynak négy gyermeke született, s közülük három folytatta a fazekas mesterséget: Károly, István és Gyula.

KOBZI GYULA fazekas művészi igényességgel alkotta meg remekeit, ő vált a családból a leghíresebb mesterré.

A család az első világháború idején tönkrement, s az ügyes kezű Gyula textilgyári munkásnak, majd tűzoltónak állt.

1916-ban a több generáción át működtetett Kobzi fazekasműhely megszűnt.

A KREIZER CSALÁD: IDŐSB ÉS IFJABB KREIZER JÓZSEF

1842-ben létesítette PFILF JÁNOS azt az üzemet, amely 1872-ben ID. KREIZER JÓZSEFhez került, majd az üzemet 1907-től IFJ. KREIZER JÓZSEF vette át.¹

Id. Kreizer Józsefet 1842. március 5-én keresztelték, s 1926. január 8-án hunyt el. Apja Kreizer József fazekas, anyja pedig RÁCZ MÁRIA volt.

Pápán a Széchenyi u. 19. szám alatt laktak.²

Ifj. Kreizer József 1878. május 20-án született, s 72 éves korában, 1950. január 17-én halt meg. Szülei Kreizer József kályhászmester, és RácZ Mária voltak.³

Ifj. Kreizer Józsefnek két leánytestvére is volt, Anna és Mária.

Ifjabb Kreizer József a pápai bencés gimnáziumban kezdte meg tanulmányait, ám korán megmutatkozott erős vonzódása a kályhás mesterséghez, s ezért a második osztály elvégzése után abbahagyta gimnáziumi tanulmányait. Szülei Győrbe küldték tanulni MAGYARI kályhászhoz, ahol alkalma nyílt a kályhás mesterség magas szintű elsajátítására. Nem nősült meg, hanem a szakmájának élt, s neve messze földön is hamarosan ismertté vált. Tagja volt az egyházközség tanácsának és a város képviselőtestületének. Tevékenykedett a ferences harmadrend tagjaként is.⁴

Ifj. Kreizer József 1924. június 12-én kérelmet nyújtott be a város tanácsához, amelyben cserépkályha készítésére kérte a telepengedély megadását. Kérvényéhez részletes helyszínrajzot és műleírást mellékel. A gyártáshoz a telepengedélyt Pápán a Széchenyi u. 19. számú házra kérvényezte. A telep leírása alapján két épületről volt szó, amelyek közül a kisebbik a raktár, a nagyobbik a műhely céljára szolgált. A műhely alagsorában történt volna az előkészítés, ahol az agyagot vízzel keverve, először a kéthengeres agyagyúró gépen, majd az agyagvágó szerkezeten megdolgozták.

Az előkészített anyag a magasföldszinti műhelybe került, ahol mintákba formázás és száradás után az égetőkemencében 900-1000 °C-on kiégették. Az égetés 20-24 órát vett igénybe. Az elkészült darabok különböző színű mázat kaptak a mázoló helyiségben.

A máz színe attól függött, hogy milyen anyagot keverték a kvarchoz: ólomoxidot, rezet, kobaltot, mangánt, krómot vagy vasat.

A mázzal bevont csempe azután ismét az égetőkemencébe került, ahol ugyanolyan magas hőfokon, ugyanannyi ideig égették, mint az első égetésnél. Az égetést követően a csempék a magasföldszinti raktárba kerültek.

Három ember dolgozott a telepen.

A kérelmezés benyújtása után az engedélyt Kreizer egy hónap múlva megkapta, s határozatban közölték az üzemeltetés feltételeit és egyéb előírásokat.⁵

Ifj. Kreizer József szabadalma volt a „Fluxura” vasbetét, amelyet a cserépkályhába helyezve, 50%-os tüzelőanyag-megtakarítást tudtak elérni.

A cserépkályhák általában hosszú idő alatt melegedtek fel és sok tüzelőanyagot igényeltek. A Fluxura betét alkalmazásával elérték, hogy a hőátadás gyorsabbá vált, és kevesebb tüzelőanyagra volt szükség.

A cserépkályha szerkezete tulajdonképpen nem változott, megtartotta összes addigi tulajdonosságát, de hamarabb adott meleget.

A hagyományos cserépkályha és a Fluxura betétes kályha közti lényeges különbség abból állt, hogy a tűzszekrény nem fallal, hanem Fluxura vasbetéttel volt körülvéve.

A szabadalmaztatott Fluxura gyorsfűtő öntvénybetét lényege, hogy a kályha: alul beszívta a hideg levegőt, s az az öntvény belsejében felforrósodott, majd felül kiáramlott a fűtendő helyiségbe. Így módon már akkor is forró levegőt adott a kályha, amikor még hideg volt.

Kreizer József és Fia cserépkályha- és majolika gyárából kandallók és cserépkályhák kerültek ki egyszerűbb és díszesebb kivitelben egyaránt.

Kályháikat többféle színben is gyártották. A termékeik között találunk még takaréktűzhelyeket, kerti oszlopokat és szegély-díszítményeket is. Mázakat és zománcokat szállítottak más faze-kasok, kályhagyárak részére is. Az új kályhák készítésén kívül vállalták régi kályhák átrakását, javítását is.

Ifjabb Kreizer Józsefet, mint pápai keramikust 1904-ben a Magyar Iparművészeti Társulat rendes tagjainak sorába választották.

Ifj. Kreizer József a viszontagságos háborús esztendők után Pápán, a régi műhelyük helyén, a Széchenyi utca 19. szám alatti épületben kapott engedélyt agyagáruk készítésére az 1947. november 24-én kiadott iparigazolvány szerint. 68 éves volt már ekkor. Röviddel a műhely újraindítását követően, 1950 januárjában azonban meghalt, s halálával a Kreizer féle kályhagyár végleg bezárta kapuit.

Az egész család sokat tett Pápa városáért. Rendszeresen segítették, támogatták a rászorulókat. Pápán a második plébánia megalapításához családjuk biztosította az anyagi forrást, ugyanis Kreizer József nagynénje, RÁCZ ANNA – végrendeletében – testvérének, RÁCZ FERENC kanonoknak az emlékére az Anna templom körzetében a városban a második plébánia létesítésének alapját vetette meg azzal, hogy a lakását képező Pápa, Széchenyi u. 16. szám alatt lévő házat, a gymóti határban lévő közel 80 ezer négyszögöl területet a rajta lévő lakó- és gazdasági épületekkel, valamint a lakásán található összes bútort a létesítendő új plébániára hagyta. Annyi kikötése volt, hogy az új plébániát a halálától számított egy éven belül állítsák fel.⁶

Kreizer József templomatyát – mint a család képviselőjét – CZAPIK GYULA püspök terjesztette fel XII. Pius pápához a *Pro Ecclesia et Pontifice* arany érdemkereszt kitüntetésre. Amikor a kitüntetést Kreizer megkapta, az *Új Nemzedék* tudósított a kitüntetés átadásáról.⁷

Kreizer József saját házat és telkét a rajta lévő épületekkel együtt szintén az egyházra akarta hagyni. A terveket is elkészítették az Irgalmas Nővérek Szent Anna Intézetéről, ám a szándék és a terv meghiúsult az államosítások miatt.

Jegyzetek

- ¹ A magyar ipar almanachja. Szerk: *Dálnoki Kováts Jenő*. Bp. 1929. 253.
- ² Pápa I. Római Katolikus Plébániai Kereszteltek Anyakönyve 4. kötet, 313. és Pápa 1. Rk. Plébánia Halálozási Anyakönyv 10. kötet, 199.
- ³ Pápai Szent Anna Plébánia Halottak könyve 7/1950. sz. bejegyzés.
- ⁴ Historia Domus XVIII. Szent Antal Plébánia, 119. Tömörítve a Kreizer József templomatyá kitüntetése c. fejezetből Kreizer József életrajza.
- ⁵ Helytörténeti Múzeum Adattára, Pápa, Lelt. Szám: 77.12.1.
- ⁶ Szent Anna Plébánia Historia Domus 89-90. old. (Írásbeli végrendelet. Iktató szám: 2672/1942. Püspöki Levéltár, Veszprém/Szent Anna Plébánia Historia Domus. 265.
- ⁷ Szent Anna Plébánia Historia Domus 120. Új Nemzedék, 1943. június 21. XV. évf. 138. szám.

A szerző címe:

NYME – BPK

szalaerzsebet@mail.datanet.hu